

TOJÁSTÁNCUNK

GEROLD LÁSZLÓ

Fiamnak

A Vajdaságban élő magyarság – noha a talpra állás sloganjét tűzték homlokára – talán soha vagy legalábbis évtizedek óta nem volt a mostanihoz hasonló nehéz helyzetben. Holott immár nem elfogadni kényszerül a megváltoztathatatlant, mint történt 1918 után, amikor a nagypolitika kisebbségi sorsra ítélte vagy mint 1941-ben történt, amikor a revansista politika eszközévé vált, amiért hamarosan be is következett a (zömmel) meg nem érdemelt, súlyos traumákat okozó megtorlás. Most az súlyosbítja hagyományosan nehéz köztes helyzetét, hogy míg őrlődik az egyre elviselhetetlenebb nincstelenség s a nagyszerb tendenciák, illetve az emigráció, a szülőföld elhagyásának ugyancsak nem megoldást jelentő lehetősége, a maradni vagy menni, a maradni se, menni se malomkövei között, azt kell tapasztalnia, hogy kisebbségi belvilágában, önkeblében is éles összeütközések zajlanak, melyek fokozzák létének, gondolatainak bizonytalanságát.

Tojástáncot járatnak vele.

Most is, akárcsak az említett történelmi pillanatokban, kiszolgáltatott. Azzal a különbséggel, hogy 1918 és 1945 után arra kellett energiáját fordítania – jöllehet egyik esetben sem rendelkezett kellő szellemi potenciállal –, hogy létrehozza a kisebbségi emberi s nemzeti lét ismérveit szavatoló formákat, hogy kinevelje saját értelmiségét, amely majd megeremtheti azt a kisebbségi kultúrát, ami egyszerre kötődik a nemzeti hagyományokhoz, és tartalmazza az adott helyzetből következő egyedi jegyeket. Nem annyira az egzisztenciális lét (munka, megélhetés) volt problematikus számára, hanem a kisebbségi létezés formáinak hiánya sújtotta. Azok a keretek hiányoztak, amelyeket a kisebbség teljes emberjogú létérzésének megeremtéséhez a kultúra nyújt(hat). Az *iskola*, minden szinten. A *művészetek*: irodalom, színház, képzőművészet, zene. És a *tudomány*. S minddel összefüggésben – a *nyelv*. Az, amitől a kisebbségi is

ember. Van saját kultúrája, ami a kisebbség életében nagyobb, hangsúlyosabb szerepet kap, mint a nemzetében, mely a művelődés minden formáját eleve adottságként kapja, használja és élvezi. Míg a kisebbségnek a kultúra formáit újból s újból ki kell vívnia – önmaga számára.

Az említett két történelmi fordulópontot követően más-más pozícióból startolt a vajdasági magyarság.

A húszas–harmincas években kevés hozzáértő, szakképzett emberünk volt, ezért elsősorban széles körű, mindenkit felölelő alapozást kellett végezni, minél több ember bevonásával bázist teremteni, hogy idővel színvonalasabb kultúra is sarjadjon itt, s ennek legyen megfelelő közönsége. Valóban talpra kellett állni, kultúrát kellett teremteni. S irodalmunk – köszönhetően mindenekelőtt Szenteleky Kornélnak, Csuka Zoltánnak, Szirmai Károlynak és Herceg Jánosnak – jó úton is járt ennek megvalósításában. Színjátszásunk, színház híján, a hivatásos szintű műkedvelés magasságába emelkedett, miközben hihetetlen szélesre bővítette a résztvevők táborát. Sajnos, közbeszólt a háború. Befejeztével mindent újra kellett kezdeni, de egészen más konstellációban, mint 20–25 évvel korábban. Igaz, ismét kevés volt a hozzáértő, szakképzett magyar értelmiségi, de létezett s fokozatosan bővült az államilag támogatott intézményrendszer. Nyílt főiskola, majd tanszék, voltak különféle középiskolák és újságok, folyóiratok, egyre bővült a könyvkiadás, volt színház, művésztelep – még ha nem is kellő számban –, melyek jelentőségét a mindenkori pártideológia cenzúráit is magában foglaló „éberségének” kétségtelen kínos jelenléte ellenére is esztelenség lenne tagadni, mint teszik manapság. Annál is inkább, mert a lehetőségek a nyolcvanas évek elejéig bővültek. Megalakult a Hungarológiai Intézet, az Újvidéki Színház, bővült a rádióhálózat és a műsoridő, beindult a televíziózás, új folyóiratok – *Üzenet, Létünk* – jelentek meg, s nem utolsósorban, mert a működési tartalmak meghatározása, a latens cenzúra ellenére, többnyire tőlünk függött. Ugyanakkor tény, hogy az intézményrendszer kiépítésével párhuzamosan folyt, a testvériség–egység sérthetetlen jelszava alatt, a kulturális élet, elsősorban a műkedvelés ellehetetlenítése. A művelődési élethez hasonlóan alakul a kisebbségi iskolaügy, azzal, hogy az évek során táguló mező az ostoba, de perfid iskolareformok következtében egyre kilátástalanabb helyzetbe került. A reformok nyilván sújtották a többségi nemzetet is, de az oktatási rendszer leépítése veszélybe hozta a kisebbségi értelmiségi utánpótlás nevelését, aminek szándékosságát nehéz lenne elhessegetni, akárcsak a szabadkai színházrombolás gyanúját.

Most, s ezen az utóbbi három–négy évet értem, bár nehezebb körülmények között, több elutasítással – törvényessel, hivatalival – szembesülve a jugoszláviai magyarság számára még adottak azok a minimális művelődési keretek, amelyek ügyes, okos kihasználásával, valamint az új formák, lehetőségek (JMMT, VMMSZ, *Napló*) felhasználásával a kétségtelenül súlyos anyagi körülmények ellenére is tömegeket mozgató s ugyanakkor színvonalas kisebbségi

művelődési életet élhetnénk. Feltéve, ha nem viselkedünk, viselkednénk önpusztítók módjára. Pedig éppen ez történik.

Miért?

Mert különböznek a nézőpontok, válaszolhatnánk nyomban, arra gondolva, hogy másként tekint a kultúrára az értelmiség (egy része) és másként a VMDK vezérkara (elsősorban talán az ún. „kemény mag”).

De hol vannak ennek a nem csupán létező, hanem egyre mélyülő, érthetetlen antagonizmusnak a gyökerei?

Az első konfliktusszikkra minden bizonnyal a JMMT megalakulását megelőző sajtóvitában pattant ki.

A társaság szervezését végző Bosnyák István nyilatkozatában (*Magyar Szó*, 1990. ápr. 21.) említi, hogy mivel „működésének csak közvetett, az irodalmi, publicisztikai, fordítói és társadalomtudományi alaptevékenységéből eredő közéleti vonatkozásai lennének” (kiemelés – G. L.), a szellemi alkotóműhely „nem vállalna szervezeti közösséget” az alakuló közéleti demokrácia „egyetlen pártjával, szervezetével” sem. Erre reagált Hódi Sándor (*Magyar Szó*, 1990. máj. 5.), a nemrég alakult VMDK egyik alelnöke, mondván, hogy az érdekvédelmi szervezet – „mint szervezett politikai erő” – elméletben támogatja a társaság megalakulását, melynek keretében „értelmiségünk a korábbiaknál nagyobb mértékben és közvetlenebb formában óhajtana önnön társadalmi közegehez, az itteni magyarsághoz fordulni”, a várható gyakorlattal szemben azonban fenntartásai vannak, „nem teljesen világos”, hogy „értelmiségi szervezünk elhatárolódási szándéka mit takar, illetve hogy vajon miért nem vállalhat semminemű közösséget a VMDK-val”. Hódi fenntartását méltányolni is lehetne, ha nem tartalmazna túl sok árulkodó mozzanatot, s ha kísérletet tenne az alakuló értelmiségi gyülekezet szándékának megértésére, és ehelyett nem vádolna súlyosan, s nem is kevesebbel, mint hogy mit akarhat – az alakuló társaság –, „ha (. . .) a közösség ügyét és érdekeinek képviselőjét – nem vállalja, (. . .) ha a magyarságát nem vállalja?”

Hódi cikkének nemcsak nyelve („magyarsághoz fordulni”, „elhatárolódási szándék”, közösséget „vállalni” stb.), hanem szemlélete is *politikai* jellegű, s mint ilyen érzéketlen minden mással szemben, amit nem tud látókörébe befogni. Kivált pedig a szellemi értékeivel szemben, következőképpen nem is értheti az értelmiség „személyesautonómia”-igényét, s fel sem merül benne annak a gondolata, hogy több évtizednyi pártideológiai diktatúra után az értelmiség – szervezetileg! – független szeretne maradni. Szó sincs róla, hogy „magyarságát nem vállalja”, csak ezt az oktatás, a művészetek, a tudományok művelésével, erejével teszi, s nem a politika eszközeivel. Igaz, cikke végén Hódi megállapítja, miszerint „a meglevő, mozgósítható szellemi erőket ostobaság volna szétforgácsolnunk”, ő mégis ezt teszi, magyarsága feladásának súlyos vádját vágja az értelmiség „fejéhez”. Jellemzően nem veszi észre, hogy Bosnyák a *szervezeti* közösségvállalást tartja elfogadhatatlannak, amit Hódi „*semminemű*” közösségvállalásra fordít. Hiába próbáltuk többen is nyilvánosan kifejteni,

a VMDK és a JMMT nem keresztezi egymás érdekeit, egyik sem magyarabb a másikkal, hiába próbáltuk bizonygatni, igényes tanári, művészi, tudósi munkával is a „magyarságot szolgáljuk”, nemcsak az politizál, aki képviselő, vagy pártban tevékenykedik, ha az értelmiségre egyszer rásütötték a magyartalanság és az apolitikusság vádját, ennek bélyegét többé nem moshatja le magáról. Erről a VMDK gondoskodott, s tesz róla ma is, belföldön is, külföldön is. Előbb Hornyik Miklós, irodalmunk rossz szelleme ereszt meg vitriolos pamfletet (Ingyencirkusz írástudóéknál. *Napló*, 1990. júl. 18.), melyben az „Újvidékre terelt humán magyar értelmiség”-et vádolja politikai erkölcstelenséggel, le-mamelukozza, államilag irányított, hozzá nem értő báboknak nevezi az intézmények vezetőit, akiket le kell váltani, hogy „az arra érdemesebbek kerüljenek helyükre”, akik a szabad verseny szellemében, „a nyilvánosság teljes ellenőrzése alatt végeznék” munkájukat.

Nagyon is helyben vagyunk! Többszörösen!

Íme azok a vádak, melyek ma is ismétlődnek néhány VMDK-vezető részéről. Szól a nőta, táncolunk!

Kijelölték a tételeket, leütötték az alaphangot – megszólalhat a (párt)zenekar, a karmester el is tűnhet, vagy külföldre távozhat. A zenekar hangoskodik. Az egyik zenész a „vajdasági avantgárd egyeduralma” motívumot ismétli, annak adva hangot, hogy ez a monopólium meggátolta „a közösségben gondolkodó írástudók” könyveinek kiadását, s az ún. kényes témák világgá kürtölését. És közben nem veszi észre, hogy fejből játszik, mert ha előtte lenne a kotta (bibliográfiáink), felismerné, hogy hamisan muzsikál, s észrevenné, hogy kiadatlan partitúrák nem maradtak a fiókokban. De ő inkább a reflektorfénybe pillant, s ettől káprázatot lát, különféle fantáziamotívumok jutnak eszébe, nevezetesen, hogy a jugoszláv hatalom felismerve magyarellenességét „hathatósan támogatta az avantgárd törekvéseket”, s hogy a „hivatalos Magyarországon” is ezt tették, holott Aczél karmester elvtárs épp a *Symposiont* és symposionisták darabjait nem engedte az anyaországi zeneműboltok polcaira. A zenekar másik tagja a „pozicionált értelmiség” motívumot tanulta meg, fogta hangszerébe, kiegészítve azzal a dallammal, hogy nemcsak a honi kultúrát tette ez az értelmiségi csoport tönkre, hanem megteremtette „az anyanemzettől eltávolodó önálló vajdasági magyar kultúra koncepcióját”, ami egyértelműen nemzetárulást jelent. Egy szakállába dörmögő, több zenekart kiszolgált muzsikus, ki rátermettségét igazolva egyszersmind bűnbocsánatot is nyert, azt fújja, hogy azért kényszerül a nagy zenekar kebelében kamaraegyüttest létrehozni, hogy eljátszhassák a Hungarológiai Intézet által fel nem vállalt hard rockot (a kemény társadalomtudományokat), aztán már az sem baj, ha mászt játszik, mint amit ígért, fontos, hogy az együttes nevében olyan jólesik megszólalni arról is, ami nem tartozik a profiljukba: hogyan kell – kivel? – hat főiskolából és öt egyetemi karból magyar egyetemet csinálni, többek között a „magánvállalkozók számára”, akikkel viszont négy év alatt egyetlen kisebbségi alapítványt sem tudtak összehangszerelni. Új szint kap a zenekarban a könyvkiadás motívuma

is, amelyet szigorúan ellenőrzött hangfolyosón – pártcenzúra – lehet csak a nyilvánosság elé bocsátani. Zenekari feldolgozásra kerül a sajtó, az oktatás, a színház. A teljes kisebbségi kultúra.

Szól a zenekar, fáradhatatlanul. A karmestereknek csupán arra kell ügyelniük, hogy a zenekaron kívül egyetlen hangszer se szólalhasson meg. Ezért vagy el kell pusztítani, vagy meg kell szerezni minden létező hangszert, de elegendő rossz hangzásuk hírért kelteni. Esetleg az is elképzelhető, hogy a másként játszóknak olyan motívumokat vetnek, melyeknek azok vagy nem értik a tartalmát (magyar lelkiület), vagy nem tudnak megszólaltatni (területi autonómia), s akkor eleve nemcsak kirekesztik magukat a zenekarból, hanem hozzá nem értéssel is lehet őket vádolni, vagy azzal, hogy rontják az összhangot.

Fordítsuk komolyra a szót!

A gyökerek megismeréséből és a – képes beszéddel közölt – folyamat ismeretében nyilvánvaló: igazi párt lett az érdekvédelmi szervezetből. Az történt vele, mint más mozgalmakkal, melyek ha belépnek „a hagyományos paradigma szerint működő politikai struktúrába”, kénytelenek „alkalmazkodni annak módszereihez, utóbb pedig átvenni őket”, ami által saját lényegüket veszítik el (Szilágyi N. Sándor: Paradigmaváltás előtt. *Korunk*, 1993/11). És ha már egy szervezet pártként működik, akkor mindent a politikának rendel alá. A politika pedig pártlogika szerint nem szolgálatot jelent, hanem hatalmat, amely a szolgálat álarcát ölti magára. Az értelmiség is szolgálatnak tekinti tevékenységét, de nem igényli, hogy ezért hősnek tiszteljék, hogy piederasztárra állítsák, megelégszik azzal, ha magához hasonlóan mérlegelő, mindennel szemben kritikus magatartásra nevelhet, ha „szabad, autonóm” embereket (Cs. Gyimesi Éva) lát maga körül, akik nélkül nem létezhetik polgári társadalom. Ez az értelmiség igazi értéke, s ezt az energiát kellene felhasználni, hogy – akár tesszik ez államnak, egyháznak, *pártnak*, egyeseknek, akár nem – önálló, művelt, okos emberek éljenek körülöttünk, akik majd józan ésszel tudnak nemzeti megkisebbségi kérdésben is ítélni és viselkedni, megbocsáthatatlan tévedés lenne az egypárti rendszert idéző fejbőlintókká fegyelmezni őket.

Értem én, hogy a VMDK-nak rögeszmékre van szüksége, hiszen párt, s errefelé a párthagyomány szerint fanatizálni kell a tagságot, illetve megbélyegezni azokat, akik kételkedni mernek az eszme csodálatos erejében. De ha egy vezérelv több bajt okozhat, mint amennyi hasznot hozhat, akkor tudni kell el is vetni.

Most hármass autonómia a vezérelv („megmaradásunk záloga”), holott utópiá, s mint ilyen, káros. Nem véletlenül tiltakozik a romániai magyar értelmiség is az ottani autonómia koncepciója ellen. A kolozsvári *Korunk* egy egész számot szentel annak bizonyítására, hogy „elkapkodott és kellőképpen végig nem gondolt”, „ködös tartalmú” (Salat Levente: Beszéljünk az autonómiáról, 1993/11) képződmény a területi kisebbségi autonómia. Ha náluk az, akkor nálunk még inkább az. Többek között mert aki nem a kisebbségi autonómia területén él, az magára vessen, vagy asszimilálódik, vagy szórványban marad, s

tudjuk, mi vár a szórványokra, fejtette ki érdekvédelmi szervezetünk elnöke egy tribünön. Ha sem asszimilálódni nem akar, sem szórványként tengődni, akkor viszont költözzön az autonómiába. (Ezt kívánja „ösztönözni” az iskolahálózat terve, amely szerint az egész Bánátnak és Dél-Bácskának – a bűnös – Újvidékkel együtt nem lenne magyar nyelvű gimnáziuma?) Mi ez, ha nem lakosságcsere? S akkor még nem is szóltunk a többségiekhez tartozókról, akik a kisebbségi autonómián belül egyszerre kisebbség lennének. Hogy ezt a „nemzet”, amely egy államban akar élni, semmiképpen sem engedi meg, biztos, van rá néhány elrettentő példa. Tény, hogy Európa konfliktuscsoökkentő szándékkal találta ki a kisebbségi autonómiákat, más kérdés, hogy talán soha sehol sem fogja engedélyezni, de nálunk meg, ahol az autonómiát az elszakadás előfeltételének tekintik, éppen konfliktusfokozóvá is válhat minden ilyen szándék, törekvés.

Varázsszavak nincsenek. Az autonómia sem varázsszó.

Kívált, ha nem jelenti egyúttal a szabad, autonóm emberek közösségét is. Márpedig mivel a VMDK nem érdekvédelem, hanem – befelé is – pártlogika szerint működik, arra utal, hogy nem az önálló gondolkodást kedveli, becsüli és ösztönzi, hanem a fegyelmezett, szófogadó alattvalókat, akikkel tojástáncot lehet járattatni, s közben azt hiszik, hogy értékmegőrző feladatot teljesítenek.